

Ceird an Fhocail: Scríbhneoireacht Chonamara Inníu

Gearóid Denvir

Dúirt Máirtín Ó Cadhain, mórscribhneoir Chonamara agus go deimhin duine de mhórscribhneoirí na Gaeilge riamh anall, ina thiomna liteartha dheireadh saoil, *Páipéir Bhána agus Páipéir Bhreaca*, go raibh sé ag scríobh i gcaitheamh a shaoil ar uireasa traidisiúin liteartha, ‘cés moite de na filí tuaithe’. Bhí cuid áirithe den cheart aige sa méid sin, ar ndóigh, má tá i ndán is go gciallaíonn traidisiún liteartha riar scríbhneoirí ardréime a bheith romhat sa líne a mbeadh *corpus* canónda úrscéalta, drámaí, filíochta (i gciall liteartha na hardfhlíochta, go háirithe) agus gearrscéalta foilsithe acu agus léitheoirí iomadúla acu, gan trácht ar litríocht fhairsing chritice a bheith ar fáil lena saothar a “mhíniú” don domhan mór.

Leagan amach sách cúng a bheadh ansin, áfach, a thabharfadh ceannús ceann don “ardlitríocht” chlóite agus don litearthacht aibítreach, mar a tuigtear na coincheapa sin i stair chultúrtha agus i litríocht iarthar domhain le roinnt céadta bliain anuas, agus a dhéanfadh beag is fiú den chruthaitheacht, den ealaín, den tsofaisticiúlacht aeistéiticiúil agus liteartha a roinneas leis an litríocht bhéil, ní hamháin in Éirinn ach ar fud an domhain mhóir.

Ní raibh an Cadhnach ar uireasa traidisiúin, áfach, agus tá lorg den bheag is fiú nó den ómós drogallach ar an tagairt fhánach sin aige do na filí tuaithe. Bhí traidisiún áirithe liteartha ann roimhe i gConamara a bhunaigh glúin na hAthbheochana thiar. Ní luann sé féin ach Mícheál Breathnach (1881-1908), údar *Seilg i Measc na nAlp*, arbh as an Lochán Beag dó. Ach ba de bhunadh Ghaeltacht Chonamara Pádraic Ó Conaire, mórscribhneoir thréimhse na hAthbheochana, agus samhlaítear An Píarsach, príomh-nua-aosóir liteartha na thréimhse céanna, le traidisiún Chonnacht freisin go mór mór i ngeall ar a chuid gearrscéalta atá suite san Áit Thiar. Agus bhí riar scríbhneoirí eile de bhunadh na Gaeltachta i mbun pinn faoi thionchar na hAthbheochana agus an Cadhnach ag éirí suas in inmhe agus á phromhadh féin mar scríbhneoir, mar shampla Tomás Bairéad (1893-1973), Liam Ó Flaithearta (1896-1984) agus Pádraic Óg Ó Conaire (1893-1971), triúr a chuir saothar suntasach próis ar fáil i gcaitheamh a saoil.

Ba iad na filí pobail ar thagair an Cadhnach dóibh a choinnigh an traidisiún liteartha nó an cheird dúchais beo ó aimsir an tseansaoil anall i nGaeltacht Chonamara. Fir fógartha agus múnlaíthe tuairimí a bhí sna filí seo, agus insíonn a saothar scéal beo a bpobail go healaíonta sa mbéal beo a mhaireas ó ghlúin go glúin. Labhraíonn siad leis an bpobal, faoin bpobal agus ar son an phobail ina dteanga féin agus i dtéarmaí aeistéiticiúla agus sainchultúrtha a fuineadh as traidisiún dúchasach liteartha an phobail sin. Molann siad laochra móra na háite, cáineann siad bithiúnaigh agus rógairí, dearbhaíonn siad fiúntas agus luachanna sóisialta agus

An tOllamb Gearóid Denvir

cultúrtha an duine aonair agus a phobail, agus buanaíonn siad an duine ina dhúiche féin.

‘Éistear le mo ghlór’ an síorliodán éilitheach a bhí ag Stoc na Cille Uí Chadhain in *Cré na Cille*, agus is cinnte go bhfuair na filí pobail an chluas sin le héisteacht óna bpobal riamh anall. Ba dhearbhu coitianta é ag na seanfhilí go mairfeadh eachtraí agus seanchas dá ndéanadh file trácht orthu. Sin an tuiscint atá ar chúl ráiteas cáiliúil Raiftearaí go bhfanadh scéal thubaiste Eanach Dhúin beo sa gcuimhne pobail trí

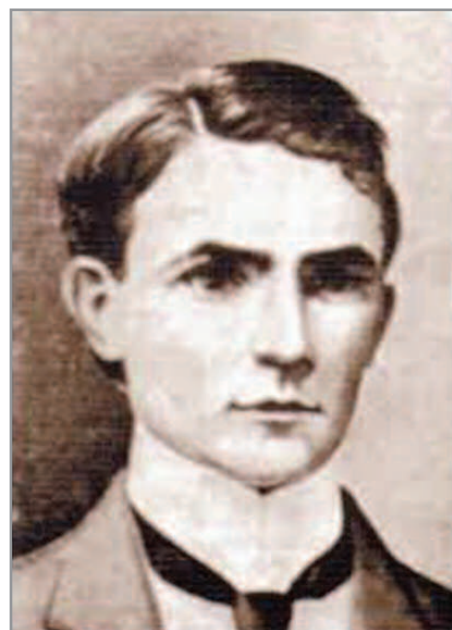
mheán a chuid véarsaí féin: ‘Má fhaighimse sláinte is fada bheas tráchtadh ar an méid a báitheadh as Eanach Dhúin’. Deir Joe Shéamuis Sheáin, file Bhaile na mBrobhach, go mairfidh droch-cháil Shéamuis Uí Ghráinne, an geaingear bóthair a rinne feall ar an bhfile nuair a bhris sé as a phost é, de bharr a dháin féin ar an scéal ar fad:

Is an fhad is sheasfas an teanga i measc Gaeil
Chonamara,
Beidh trácht i ngach teaghlach faoin spóirt seo.

File agus drámadóir pobail ab ea Johnny Chóil Mhaidhc a raibh ardmheas ag an gCadhach air agus, mar a shonraigh an Cadhnach, éistíodh lena ghlór. Scríobh sé féin idir shúgradh agus dáiríre i réamhrá *Buille Faoi Thuairim Gabha*: ‘Tá daoine ann inniu a thugann filí orthu fhéin, ach is daoine eile a thugann ormsa é.’ Is iomaí dán, amhrán, agallamh beirte agus dráma a tháinig óna pheann bisiúil agus tá a shaothar neadaithe i dtraidisiún na seanfhilí a tháinig roimhe, Raiftearaí, Colm de Bhailís, Jeaic Bacach Ó Guairim, Micil Diarmada Ó Clochartaigh agus filí eile an 19ú haois agus thús an 20ú haois, arb iad sinsir liteartha Uí Chadhain chomh maith iad. Sin an tuiscint shinseartha a shníos trína agallamh beirte cáiliúil, *Raiftearaí agus an File*, agus trína shaothar ar fad, go maireann an duine beo trí bhithin na ceirde dúchais:

Níl aon chur i gcás, mar ní bhfuair Raiftearaí
bás,
Ach maireann a cháil ar fud Éireann;
Nó go bhfeice na daill, ní thréigfidh mo cháil,
Is beidh meas ag Críoch Fáil ar mo véarsaí.

Choinnigh filí pobail eile mar Sheán Cheoinín, Val agus Mícheál Ó Donnchú, Pádraicín Chóil Ó Fatharta, Pádraic Learaí Ó Finneadha agus Meáirt Ó Curraoin an traidisiún beo le linn shaolré Uí Chadhain, agus ar ndóigh is mór i gceist an ghlúin is deireanaí de na filí pobail a bhfuil a saothar go mór i mbéal a bpobail ó na 1980í anuas, daoine mar Tom a’

Micheál Breathnach

tSeoighe, Learaí Phádraic Learaí Ó Finneadha agus a dheartháir Cóil, Ciarán Ó Fatharta, Tomas Mac Eoin, Máire Uí Fhlatharta, Tomás Mac Con Iomaire, Máirtín Mac Donnchadha, Cóil Uileac ‘ac Coisdealbha, Pádraicín Pheaitín an Táilliúra Ó Conghaile, Eddie Bheartla Ó Conghaile agus tuilleadh nach iad. Amhránaithe mar

John Beag Ó Flatharta, arb é trúbadóir

Chonamara é, agus grúpaí mar Na hAncairí, Cillín, Duirling, Fóidín Meara, Aerach agus Glór na dTonn a chinntíos go mbíonn na hamhráin seo beo ar bhéala na ndaoine, idir shean agus óg, sa lá atá inniu ann. Tá dearcadh láidir ón mbonn aníos agus ón taobh istigh ar shaol comhaimseartha na Gaeltachta le sonrú sna hamhráin seo ar fad.

Pádraic Breathnach

Diol spéise gur fhág Ó Cadhain, agus scríbhneoirí móra eile na hÁite Thiar lena linn, mar Ó Direáin, Ó Flaithearta, Bairéad agus an dá Chonaireach, a gceantar dúchais, agus bíodh is gur scríobhadar ar fad saothar fiúntach nua-aoiseach faoin Áit Thiar i dteanga na háite sin, ba i bhfad ó bhaile ar imirce san ardchathair is mó a chaitheadar a saol. Tháinig glúin ina ndiaidh, áfach, a shamhlaigh malairt shaol na himirce dóibh féin agus dá bpobal. Ba iad seo glúin réabhlóideach dheireadh na 1960í, glúin na gCearta Sibhialta, a d’éiligh obair sa mbaile maille le cearta teanga agus cultúir dá bpobal féin, agus is óna n-agóidí agus óna gcuid feachtas éagsúil a tháinig Raidió na Gaeltachta, Údarás na Gaeltachta, gluaiseacht na gcomharchumann, agus ar deireadh thiar Teilifís na Gaeilge nó TG4. Ní comhtharlúint ar bith é gur le linn ré na ngluaiseachtaí pobail seo a tháinig an athbheochan i seantraidisiún na n-amhrán nuachumtha thuasluaite. Tá fealsúnacht na ngluaiseachtaí sin go soiléir sna hamhráin: cearta an ghnáthdhuine thiar, ceist na fostaíochta sa mbaile, an deoraíocht mar fhadhb phearsanta agus shóisialta, drochbhóithre Chonamara, gan trácht ar na ceisteanna móra faoi chúrsaí polaitíochta, cultúir agus teanga.

Tráth an ama chéanna tháinig glúin óg scríbhneoirí chun cinn ar fud na tíre, go mór mór sna hollscoileanna, a shaothraigh an fhilíocht den chuid is mó – leithéidí *Innti* i gCorcaigh agus an dreama a chuir *Nua-Aois*, *Lug agus An Scáthán* ar fáil san ardchathair. Ainneoin dhrochmheas Uí Chadhain ar an nuafilíocht chéanna – chreid sé gur ‘galra’ a bhí sa bhfilíocht agus nach raibh ‘tada fágtha aici sa nGaeilge ach liricí gearra’ – tháinig glúin nuafilí chun cinn sa tréimhse chéanna seo i gConamara, mar oidhrí ar Mháirtín Ó Direáin, b’fhéidir, a raibh a dtraidisiún Gaeltachta mar bhunchloch dá saothar uilig ach gur bhain an saothar céanna go príomha le seánra na nuafilíochta liteartha seachas leis an bhfilíocht bhéil. Liosta le háireamh iad féin agus a saothar: Mícheál Ó Cuaig, Caitlín Maude, Jackie Mac Donnchadha, Seosamh Ó Guairim, Ruairí Ó Tuathail, Máire Holmes, Seán Ó Curraoin agus Joe Steve Ó Neachtain.

Tá bunáite shaothar na bhfilí seo lonnaithe i gcomhthionól fuinniúil fuinte Uí Chadhain agus labhraíonn, siad i bhfriotal Sheáin Uí Churraoin, 'le glór údarásach ó gharrantaí beaga Bhearna'. Seo é an domhan ina bhfoghlaímíonn an duine na ceachtanna bunúsacha duineata as leabhar na cruinne, mar a deir Micheál Ó Cuaig ina dhán faoi áit dhúchais a mháthar, Inbhear, i bparóiste Ros Muc:

Anseo a rinne do phrintíseacht
I mbealaí beaga an bháis.
Cnocán feidheartha, leic is criathrach,
Is áit na nGaorach, muintir mo mháthar,
Teach is garraí cúng ag tabhairt dúshláin
Urláimh bhuanúil an fhiántais.

Is é Conamara croílár na cruinne sa bhfilíocht seo, agus tearmann don spiorad agus don cholainn araon. Saintéama leanúnach bunúsach é tábhacht na háite dúchais agus is beag nach bhféadfaí a mhaíomh go dtarraingítear inti léarscáil shíochultúrtha de Ghaeltacht Chonamara trí bhíthin thréithe aiceanta marthanacha na dúiche – an talamh, an fharraige, na srutháin, na gleannta agus na sléibhte – a mhúnlaíos cruinne agus cruinneshamhail an phobail. Cuireann Seán Ó Curraoin a laoch Beairtle i láthair mar dhuine a fuineadh as a thimpeallacht fhisiciúil, mar 'charcair ghiúsaí i dtalamh sléibhe', nó mar a shnoífi é 'de ghlaschloich an oileáin' agus mar dhuine a bhfuil dlúthcheangal paiseanta aige lena thimpeallacht fhisiciúil agus mheitifisiciúil:

Músclaíonn na Maoilíní na paisiúin i mBeairtle.
Is nuair a bhíonn sé imithe ón mbaile
Bíonn maolchnoc is maoilín, droim is droimín,
Ag déanamh deibhí scaoilte ina aigne.
Éiríonn a chroí le haoibhneas mar éiríonn an ghaoth ar
na Maola,
Is mar scaipeas an ceo ar Sheana' Fhraochóg.

Ar bhealaí go leor is é Joe Steve Ó Neachtain oidhre fileata Johnny Chóil Mhaidhc i gConamara sa méid agus go bhfuil an-tóir ar a shaothar ag an bpobal. Léiríonn sé ómós ina shaothar ar fad don dream, mar a deir sé ina leabhar aistí, *Ag caint linn féin*, 'a d'iompair an briathar beo ó ghlúin go glúin', agus do na 'hoidí béil chois an teallaigh'. Cuireann sé imní in iúl freisin faoi thanaíochan na teanga ar na saolta seo:

Is garr go mbeidh sé doiligh ag mo leithéidse
stroipín comhrá a dhéanamh gan na fotheidil a
bheith greamaithe faoi mo smig. Tá muid ag rith
ar an tanaíochan ... agus tá daoine ann a
déarfadh ... nach Gaeilge atá sa bhfaisean níos
mó ach ... Hectoris.

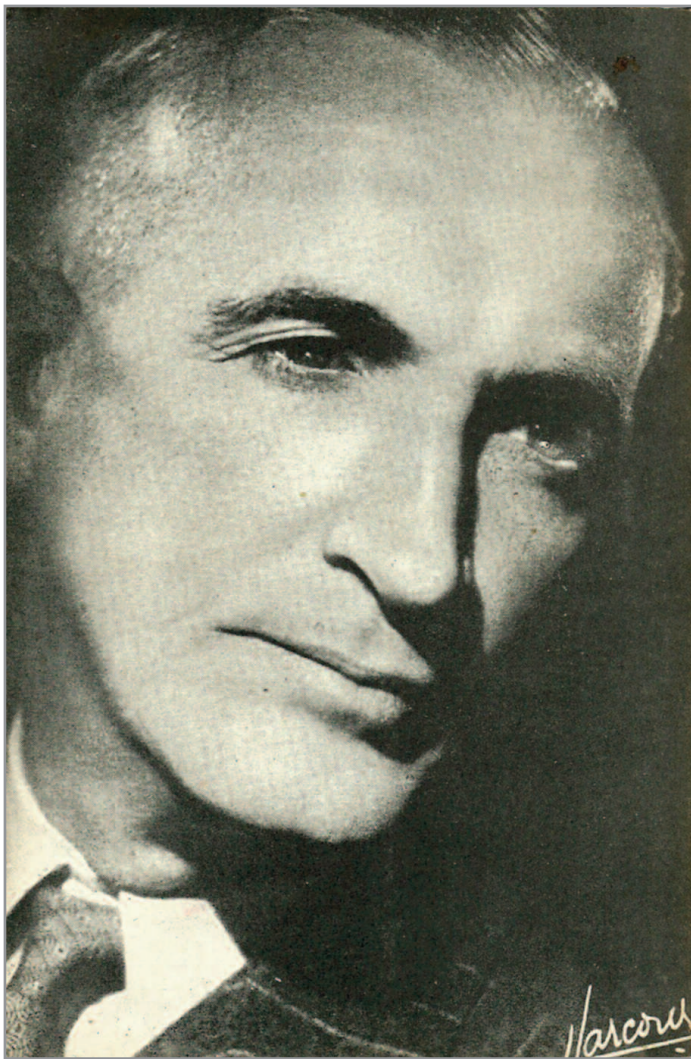
Filíocht phobail is mó atá sa gcéad dá chnuasach leis, *Fead Ghlaice* (1986) agus *De Dhroim Leice* (1990), ina bhfuil leithéidí '*Amhrán Bhobby*' (amhrán atá beo i gcónaí i mbéal na ndaoine) agus lúibíní agus agallaimh bheirte ar geal leis an bpobal i gcónaí iad: scéal Éamonn Casey, an sagart sa

bhfaoistin, cailleach an *dole* agus a leithéidí. Is geall le creidheall báis a chnuasach cumasach dúshlánach, *An Dé Deiridh* (2008), áfach, ar nuafhilíocht liteartha í atá neadaithe go láidir i bhfréamhacha dúchais, agus a fhógraíos go neamhbhalbh go bhfuil pobal agus seansaol na Gaeltachta, ar de é féin, ag saothrú an bháis. Seinneann Jacky Mac Donnchadha mórán an creidheall céanna, más go liriciúil ceolmhar féin é, ina bhailiúchán álainn *Gaineamh Séidte* (2003). Fuintear cruinneshamhail, agus córas meafarachta, tagartha agus smaointeoireachta a chuid filíochta seisean as an "seansaol", as comhthionól fuinniúil fuinte Uí Chadhain. Tá reacaire na filíochta seo ar a chompord i saol na feilméarachta traidisiúnta mar a feictear é i gConamara fiú inniu féin – saol an gharraí, an phortaigh agus na farraige. Ainneoin íomhánna an mheathlaithe atá go tréan sna dánta, déanann Mac Donnchadha ceiliúradh ar bhuanaíocht an duine ina dhúiche, ina thimpeallacht agus fiú ina chraiceann féin.

Chreid Ó Cadhain go raibh an iomarca éascaíochta ag roinnt le scríobh na filíochta, áfach, agus d'áitigh sé go gurb é an próis 'tathán, coinchréad, clocha saoirsinne an tsaoil'. D'fhág sé féin scáil mhór os cionn scríobh an phróis san iarthar lena bheo féin rud a fhágas nach mórán úrscéalta ná gearrscéalta atá againn ó scríbhneoir óg ó Ghaeltacht Chonamara sa tréimhse iarchogaidh anuas go dtí 1974 nuair a d'fhoilsigh scríbhneoir Mhaigh Cuilinn, Pádraic Breathnach, a chéad chnuasach de ghearrscéalta cumasacha, *Bean Aonair agus Scéalta Eile*. Tá Breathnach ar dhuine de na scríbhneoirí Gaeilge is bisiúla agus is forásaí dá bhfuil againn agus tá trí cinn déag de leabhair ghearrscéalta agus dhá úrscéal againn óna pheann. Níl aon amhras faoi ach gurb é rí an ghearrscéil iarChadhnaigh é. Bíonn a chuid scéalta ar fad thar a bheith

Joe Steve Ó Neachtain

Liam O'Flaithhearta

dea-scríofa i bhfriotail ealaíonta ardliteartha atá bunaithe ar a chanúint dhúchais féin. Mar is léar ó theideal an chéad chnuasaigh thuas, ríomhann sé cinniúint an duine aonair, aduain, choimhthígh i riar mhaith scéalta, ach ina theannta sin tá sraith scéalta aige atá lonnaithe ina thaithí féin saoil san Áit Thiar, áit a bhfeictear an duine i dtiún go hiomlán leis féin agus lena thimpeallacht in eipeafáiní nach bhfuil bréagrómánsúlacht dá laghad le sonrú orthu. Tá nuáil ar leith ag roinnt le saothar cruthaitheach an scríbhneora Árainneach, Dara Ó Conaola, agus go mór mór sna cnuasaigh ghearrscéalta *Mo Chathair Ghríobháin* (1981) agus *Amuigh Liom Féin* (1998), agus sa novella *Misiún ar Muir* (1992) a thás i ngleic le ceisteanna bunúsacha a bhaineas le cinniúint an duine dhaonna agus é ag tarraingt go láidir ar mhodhanna reacaireachta ó thraidisiún na scéalaíochta béil a tháinig anuas chuige óna dhúchas Árainneach. Tá saothar luath Bheairtle Uí Chonaire, go háirithe na gearrscéalta in *An Fête agus Scéalta Eile* (1984) agus *Marilyn Monroe i mBaile an Ghoirt* (1991) roinnt traidisiúnta ar lorg leithéidí Phádraic Óig Uí Chonaire agus Thomáis Bairéad, ach is úrscéalta cumhachtacha le fírinne dhomhain shíceolaíoch iad *Fonn na Fola* (2005), a ghnóthaigh duais an Oireachtais don úrscéal liteartha don bhliain 2004, agus *Iad Seo Nach bhFaca* (2010). Leabhar eile ó Chonamara a ghnóthaigh duais Oireachtais don úrscéal liteartha is ea *An Cléireach* (2007) le Darach Ó Scolaí, úrscéal stairiúil in ardréim liteartha teanga atá

lonnaithe sa 17^ú haois, agus thug sé treo eile ar fad air féin ina scéinséir sofaisticiúil iar-nua-aoiseach, *Na Comharthaí* (2014).

File, gearrscéalaí, drámadóir, craoltóir, aisteoir, tráchttaire ar scéal an duine faoina ghné Chonamaraíoch, agus fear ceart agus cóir a bhaint amach dá mhuintir agus dá chultúr féin is ea Joe Steve Ó Neachtain, agus feictear na cúraimí sin ar fad go rábach ina shaothar próis ach go háirithe. Déanann a chuid gearrscéalta in *Salann Garbh* (2009) agus *Clochmhóin* (1998), maille lena chuid úrscéalta *Lámh Láidir* (2001) agus *Scread Mhaidne* (2003) cur síos ar chora cinniúnacha a mhuintire féin agus iad ag dul i ngleic le ceisteanna móra a bhaineas le saol comhaimseartha Ghaeltacht Chonamara sa nGaeilge chraicneach thírúil sin nach bhfacthas ó aimsir an Chadhnaigh. Beireann na húrscéalta ort ón tús le deareaireacht agus le teannas drámatúil a gcuid eachtraíochta nach dtagann iamh ná foras air amach go deireadh scríbe ar bhealach a chinnteos nach mbeidh tú in ann an leabhar a leagan uait, go gcoinneoidh tú ort ag léamh díreach lena fháil amach céard a tharlós, céard is cor do na carachtair éagsúla. Bíonn an charachtracht thar a bheith beo freisin agus an reacaireacht lán leis an tabhairt faoi deara daonna sin is dual don scríbhneoir ó dhúchas. Tréith eile a chuidíos go mór le seoladh na reacaireachta i gcónaí is ea an comhrá nádúrtha a mbíonn orlaí de shainghreann tírúil an údair ag sníomh tríd go minic. Sin bua atá ó nádúr ag Joe Steve. Scéalaí atá ann, agus tá scéalta aige le n-inseacht. San am céanna, tá cuid den eachtraíocht sna gearrscéalta agus sna húrscéalta roinnt traidisiúnta nó sin neadaithe i seánra na litríochta réigiúnaí, ó *An tOileánach* anuas trí shaothar Phádraic Óig Uí Chonaire agus Thomáis Bairéad, agus as sin go dtí úrscéalta traidisiúnaíochta Ghaeltacht Chonamara le glúin anuas mar a feictear i saothar scríbhneoirí mar Mhícheál Ó Raighne, Colm Ó Ceallaigh, Séamas Ó Conghaile agus a leithéidí.

Mianach de chineál eile ar fad, ar bhealaí go leor, atá i bhformhór shaothar Mhíchíl Uí Chonghaile, fiú má fuineadh as an ithir dhúchasach chéanna le Joe Steve é. File, gearrscéalaí, úrscéalaí, aistritheoir, staraí, foilsitheoir, eagarthóir, anamchara scríbhneoirí atá ann. I 1985 bhunaigh sé Cló Iar-Chonnacht, comhlacht foilsitheoireachta atá lonnaithe in Indreabhán i nGaeltacht Chonamara. Tráthúil go maith ba é *Beairtle* le Seán Ó Curraoin an chéad leabhar a d'fhoilsigh CIC, leabhar a dhéanas ceiliúradh ar a ndúchas Conamaraíoch araon. Mar scríbhneoir cruthaitheach ceannródaíoch turgnamhach a mhairfeas cáil Mhíchíl Uí Chonghaile, áfach, agus tá aitheantas dá réir sin faighte aige cheana ó aos liteartha agus léinn. Is iomaí duais liteartha agus gradam eile atá buaite aige anseo in Éirinn agus thar lear in imeacht na mblianta, go mór mór ag Comórtais Liteartha Oireachtas na Gaeilge. Ina theannta sin, ainmníodh é mar Scríbhneoir nua Éireannach na Bliana i 1997, an bhliain chéanna ar bronnadh Duais Liteartha an Bhuiltearaigh air. Bhí a úrscéal *Sna Fir* (1999) ar an ngearrliosta do Dhuaisianna an *Irish Times* i 2001 agus bronnadh Príomhdhuais Litríochta Hennessy air i 1997 as leagan Béarla dá scéal álainn 'Athair' a dhéanas cur síos ar an gcaidreamh domhain ach tostach focal-spárlach idir feilméara bunaosta

in Iarthar Éireann agus a mhac aerach.

Scríobh an criticeoir Máirín Nic Eoin go bhfuil Ó Conghaile i measc na scríbhneoirí úd a bhfuil a saothar ar ancaire fós i máithreach shaibhir Ghaeilge na Gaeltachta. ‘Scéalaí nua-aoiseach na samhlaíochta dúchais’ a thug an file agus an criticeoir Gearailt Mac Eoin air, a bhfuil ‘stíl álainn na Nua-Ghaeilge mar mheán ealaíne [aige] trína n-éiríonn leis smaoineamh ar bith dá ritheann leis a chur in iúl faoi chruinneas agus faoi bhinneas focal’. Agus dúirt an scríbhneoir Duibhneach Pádraig Ó Cíobháin faoi:

Is scríbhneoir Gaeltachta atá anseo againn a bhfuil léargas á thabhairt aige a théann go smior. Agus le ‘léargas’ ciallaím éachtaint a osclaíonn ár súile, ag foilsíú na míorúilte a bhaineann leis an nádúr daonna. Tá an tsoilseacht anseo i ngach líne den gcruthú: an sórt loinnirtheachta a shamhlófaí le peannaireacht na scríobhaithe anallód, é ag druidim i dtreo na péintéireachta.

Tá saothar suntasach próis curtha i gcrích ag Ó Conghaile ó foilsíodh a chéad chnuasach gearrscéalta, *Mac an tSagairt*, i 1986 agus gan é ach ceithre bliana fichead d’aois, go mór mór *An Fear a Phléasc* (1997) agus *An Fear nach nDéanann Gáire* (2003), maille lena úrscéal ceannródaíoch, *Sna Fir*, agus an *nouvella* turgnamhach *Seachrán Jeaic Sheáin Johnny* (2002),

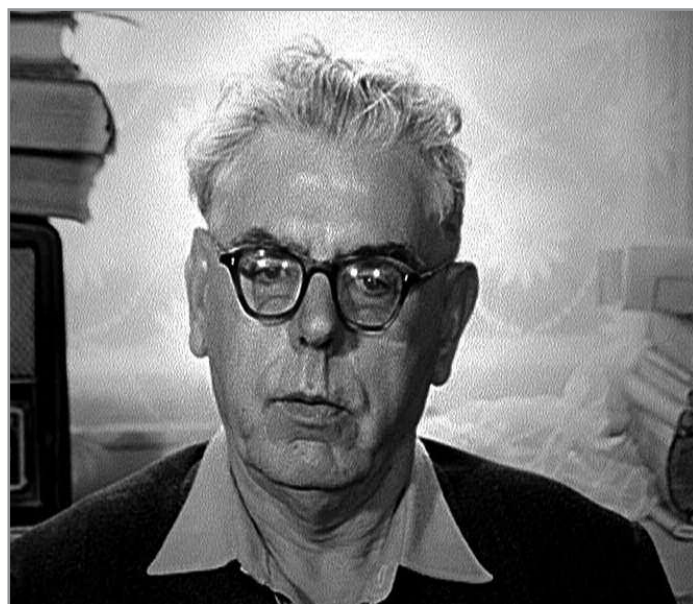
Mura léann pobal Chonamara go fairsing, agus go háirithe leithéidí shaothar na scríbhneoirí próis thuasluaite i nGaeilge, tá an-tóir acu ar an drámaíocht, agus go háirithe ar an seánra drámaíochta a dtabharfaí drámaíocht tíre uirthi. Bunaíodh Cumann Drámaíochta an Spidéil chomh fada siar le 1910 agus léiríodís drámaí go rialta i gColáiste Chonnacht nach raibh i bhfad ar an bhfód é féin ag an am. Tháinig borradh mór faoin drámaíocht ar fud na tuaithe in Éirinn i lár an chéid seo caite agus bhí a shliocht sin le feiceáil i nGaeltacht Chonamara. Bhí compántais rathúla drámaíochta i gCarna, i Ros Muc, sa gCeathrú Rua agus i gCois Fharraige chomh maith leis An Spidéil. Bhí an-tóir ar dhrámaí Johnny Chóil Mhaidhc agus líonadh dráma nua leis hallaí ó Bhearna go Carna go dtí lá a bháis, leithéidí *Mar a Chéile Muid* (atá le fáil i lámhscríbhinn Scoil Éigse na Tulai don bhliain 1960), *An Tincéara Buí* agus *Pionta Amháin Uisce* (a foilsíodh in éineacht i 1962), *Ortha na Seirce* (1987) agus *An Cruastóir* agus *An Mhéar Fhada* (a foilsíodh in éineacht i 1995). Bíonn an t-éileamh céanna ag an bpobal ar dhrámaí Joe Steve Uí Neachtain, leithéidí *Níor Mhaith Linn do Thrioblóid* (2006), *In Ainm an Athar* (2006) agus *Faoi dheireadh thiar* (2008) a léiríodís gnéithe, idir thaitneamhach agus mhíthaitneamhach, de shaol an phobail trí mheán an ghrinn a bhfuil an dáiríre le gearradh faoi ina orlaí láidre thríd, agus an t-iomlán á reic i gcanúint dhúchais an phobail sin.

Tá an drámaíocht liteartha á saothrú ag riar scríbhneoirí freisin ach níl an oiread tóra uirthi ag an bpobal mar is léar ón easpa tinrimh ar a leithéidí. San am céanna tá drámaí suntasacha a théas i ngleic le mórcheisteanna na linne ar bhealaí dúshlánacha, agus conspóideacha fiú in amanna, scríofa ag Antaine Ó Flaithearta (*Gaeilgeoirí*, 1981; *Imeachtaí*

na Saoirse, 1983; Grásta i Meiriceá, 1990; *An Solas Dearg*, 1995), ag Mícheál Ó Conghaile (*Go dTaga do Ríocht*, 2009; *Jude*, 2007; *Cúigear Chonamara*, 2003) agus ag Darach Ó Scoláí (*Coinneáil Orainn*, 2005; *An Braon Antos*, 2006).

Tá an tuiscint atá anois againn ar litearthacht, gan trácht ar an litríocht, agus dá réir sin ar an mbéalaireacht, ag athrú go mór le glúin nó dhó anuas. Ar an leibhéal is simplí is é atá i gceist leis an litearthacht cumas an duine léamh agus scríobh, próiseas casta fadsaoil trína mbaineann an duine brí as téacs scríofa nó clóite. Tá an scéal sin athraithe go mór ó theacht chun cinn an idirlín agus an tsaoil dhigitigh i dtús na 1990í. Ní foláir ó shin ath-shainmhíniú a dhéanamh ar an earra cultúrtha, ar an gcaipeatal cultúrtha, is litearthacht ann. Sa 21^ú haois cuimsíonn an litearthacht nua seo scileanna éagsúla: litearthacht ilmheán, litearthacht fhísiúil, litearthacht ríomhaireachta, litearthacht eolais agus teicneolaíochta.

Is é an téacs físiúil nó an téacs digiteach anois seachas seantéacs an fhocail scríofa an comharthóir cumhachtach (agus, ar ndóigh, bíonn focail leis an bhfis). Sin an réabhlóid dhigiteach a d’athraigh an chaoi a léimid an domhan agus a rinne ath-shainmhíniú ar an rud is litearthacht ann. Agus sin an comhthéacs inar gá dúinn tuiscint eile a aimsiú ar shaothrú an fhocail d’fhonn scéal an duine a inseacht. Is ar an teilifís, ar an raidió, ar *You Tube* agus ar fhísmheáin eile is mó a ríomhtar an scéal sin anois, b’fhéidir, go mór mór i measc an aosa óig. Agus tá scríbhneoirí na Gaeilge sa gceantar seo ach go háirithe, iad siúd i bhfriotal Sheáin Uí Ríordáin a baisteadh i gCreideamh an Fhocail, i lár cuilthe sa tionscnamh seo. Scríobh Joe Steve Ó Neachtain an sobalchlár raidió, *Baile an Droichid*, ar feadh deich mbliana agus tá buíon scríbhneoirí i mbun *Ros na Rún*, ar ó pheann an drámadóra aniar, Antaine Ó Flatharta a tháinig an coincheap agus an chéad sraith, le fiche bliain anuas. Cuir leis sin na duais-scannáin a tháinig as Gaeltacht Chonamara le blianta beaga anuas ó stiúrthóirí mar Mhacadara Ó Curraoin, Seán Ó Cúláin agus Maidhcí Ó Flatharta, agus ní bréag a rá go bhfuil lucht na héigse dúchais i gConamara i mbun chúram na ceirde dúchais riamh anall, mar atá, scéal an duine a inseacht ina mbealach féin agus glór an duine i bhfocail ina cheartlár. ○

Máirtín O'Cadhain